

Віталій Онищук*доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова***Vitaliy Onischuk***Doctor of Sciences (Sociology), Full Professor, Head of a chair of Sociology
at Institute for Social Sciences of Odessa I.I. Mechnikov National University*

УПРАВЛІНСЬКА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена пошуку ефективних управлінських механізмів підвищення якості освіти в сучасних умовах. Наголошується, що причиною зниження якості сучасної освіти є неузгодження ринку освіти та ринку праці. Розглядаючи якість освіти як багатоаспектний феномен, автор аналізує показники, що характеризують якість освіти на рівні соціальної системи в цілому, навчального закладу та окремої особи, підкреслюючи, що ці показники повинні будуватися на єдиній концептуальній основі, об'єднуватися єдиним банком даних у рамках інформаційної системи і співвідноситися з міжнародними нормативами. У статті розкрито роль внутрішніх і зовнішніх чинників, які зумовлюють якість освіти, зокрема університетської; обґрунтовано організаційні засади вдосконалення механізму державного управління якістю освіти.

Ключові слова: якість освіти, державне управління, механізм управління, соціальна політика, освітня сфера.

Статья посвящена поиску эффективных управленческих механизмов повышения качества образования в современных условиях. Отмечается, что причиной снижения качества современного образования является рассогласование рынка образования и рынка труда. Рассматривая качество образования как многоаспектный феномен, автор анализирует показатели, характеризующие качество образования на уровне социальной системы в целом, учебного заведения и отдельной личности, подчеркивая, что эти показатели должны строиться на единой концептуальной основе, объединяться единым банком данных в рамках информационной системы и соотноситься с международными нормативами. В статье также раскрыта роль внутренних и внешних факторов, обуславливающих качество образования, в частности университетского; обоснованы организационные основы совершенствования механизма государственного управления качеством образования.

Ключевые слова: качество образования, государственное управление, механизм управления, социальная политика, образовательная сфера.

The article is dedicated to the search of effective administrative mechanisms of upgrading of quality of education in modern conditions. It is noted that the reason and the result of lowering the quality of modern education is the disagreement of the education and labor market. In the article the quality of education is presented as the multidimensional phenomenon. Indexes that characterize the quality of education at the level of the system, educational establishment and individual are analyzed. It is stressed that these indexes should be based on a conceptual basis, combined by the only bank of data within the information system and correlate with international norms.

The role of internal and external factors that determine the quality of education, in particular university education is revealed. To the objective factors the author refers the state of society on the whole and its separate spheres: economics, politics and culture. To the subjective factors that influence the quality of education, the author considers the place of education in the system of values of modern youth, motivation of receipt of education by students, their idea of quality education and satisfaction by the components of quality of education.

Organizational principles of improving the mechanism of state administration of quality of education are grounded. Attention is paid to the necessity of the differentiated approach to the analysis of administrative mechanisms of providing of quality of education. The author suggests to distinguish state and public mechanisms in the structure of these mechanisms.

Keywords: quality of education, public administration, management mechanism, social policy, educational sphere.

Сучасний розвиток України характеризується загостренням соціальних проблем практично в усіх сферах суспільства, зокрема суттєвим зниженням рівня та якості життя населення, що зумовлено як спадом виробництва, процесами глибинного розшарування суспільства за рівнем прибутків, так і цивілізаційними змінами. Посилення соціальної компоненти в стратегії подальшого розвитку держави, орієнтація на підвищення якості і рівня життя населення, його соціального самопочуття вимагають удосконалення концептуальних і методологічних засад модернізації освітянської діяльності [1, с. 20]. Приєднання України до Болонського процесу також ставить на порядок денний підвищення ефективності освітніх технологій, впровадження систем управління якістю освіти, забезпечення мобільності та конкурентоспроможності випускників вітчизняної вищої школи.

Соціальні запити актуалізують наукові, зокрема соціологічні, дослідження освітньої сфери. Так, виявленню ефективних управлінських механізмів забезпечення якості освіти присвячені праці як вітчизняних дослідників (В. Астахова, В. Бакіров, В. Вікторов, В. Кремень, Є. Подольська, С. Садрицька, Л. Сокур'янська, Ю. Чернецький, В. Чепак, С. Щудло, О. Якуба та ін.), так і зарубіжних (О. Алексєнко, А. Вроєїнстийн, Г. Зборовський, І. Ільїнський, В. Луков, С. Плаксієв, С. Шишов та ін.). Незважаючи на значну активізацію наукових досліджень з проблем освіти, вони не дають вичерпних відповідей на соціальні виклики, що підтверджується практикою сьогодення. Виходячи з цього, мета нашої статті – виявити та обґрунтувати показники якості освіти та запропонувати на цій основі ефективні управлінські важелі забезпечення якісної освіти.

У нашому науковому аналізі ми виходимо з того, що освіта є одним з найважливіших соціальних інститутів сучасного суспільства, який має реалізовувати складні соціокультурні функції. Неспроможність освіти виконувати ці функції зумовлює критичний розрив освіти з культурою, наукою, виробництвом, громадянським суспільством тощо, що свідчить про її кризовий характер та зниження якості. Вихід з такого становища академічне співтовариство бачить у формуванні нової освітянської парадигми, яка для сучасної України може стати умовою і одним із гарантів забезпечення історичного переходу нації до нового демократичного суспільства з соціально орієнтованою ринковою економікою та соціально відповідальним бізнесом. Крім того, міжнародний досвід свідчить, що освіта не тільки сприяє

збереженню культурних цінностей та соціальним змінам, пов'язаним з втіленням новітніх наукових досягнень та оновленням знання, а й розуміється передовим людством як капіталовкладення, здатне принести винагороду в майбутньому. Специфічність процесу соціалізації особистості в системі освіти полягає в тому, що цей процес відбувається цілеспрямовано, систематично, планомірно, завдяки високопрофесійній діяльності викладацького складу, адміністрації навчальних закладів, органів управління освітою. Розробляючи загальні концептуальні моделі освіти, проектні моделі діяльності, кваліфікаційні характеристики фахівця, сучасних соціологів перш за все цікавлять проблеми, пов'язані з адаптацією освіти до ринкових умов, з управлінням та реформуванням вищої та середньої системи освіти тощо.

За умов переходу людства до суспільства знань якість освіти стверджується як головний критерій ефективності, життєздатності соціальних систем. Однак соціологічні дослідження та соціальна практика свідчить про те, що попри прагнення вітчизняної освітньої системи до підвищення якості послуг, які надаються населенню, вона поки що не може конкурувати з найбільш ефективними та якісними освітніми системами Європи та світу.

Реальність в Україні така, що ринок освіти та ринок праці функціонують відокремлено. Розвиток інституту освіти незбалансований з бурхливими змінами інституту ринку праці. На ефективності обох інститутів негативно позначається відсутність аналізу і прогнозу про кількість та кваліфікацію необхідних економіці працівників, брак гнучкої системи визначення кваліфікацій, чіткого й фінансово обґрунтованого плану розвитку економіки.

Головна ж проблема державного управління у сфері освіти полягає в забезпеченні його адекватності потребам суспільства в кожний конкретний проміжок часу. Однак очевидно, що розроблена і реалізована освітня політика не буде відповідати потребам суспільства, якщо буде формуватися і реалізовуватися лише на основі суб'єктивних міркувань носіїв відповідних повноважень. Тому потрібен спеціальний механізм, який забезпечив би об'єктивність цього процесу [2, с. 133].

Інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень у сфері освіти має базуватися на діагностиці розвитку освіти, що передбачає використання розгалуженої системи освітніх показників, вимог та потреб виробництва, які б у комплексі віддзеркалювали об'єктивні соціально-економічні процеси і суб'єктивне сприйняття освіти як молод-

до, її батьками, так і роботодавцями. Зміст і методика оцінювання якості освіти, потреб економіки у фахівцях та їхньої професійності мають відповідати міжнародним стандартам, враховуючи при цьому специфіку України в межах чинного правового поля, і проводитися регулярно, а не як чергова кампанія [3, с. 65]. Національна доктрина розвитку освіти спрямовує вітчизняну освіту до нового гуманістично-інноваційної типу, що має сприяти істотному зростанню інтелектуального, культурного та духовно-морального потенціалу особистості та суспільства.

Важливу базу для прийняття управлінських рішень мають скласти дані про реальний стан системи освіти. З огляду на це, особливе значення має оцінювання якості освіти. Отримані соціальні показники мають ґрунтуватися на спостереженнях, моніторингу та безпосередньо відбивати кількісні сторони освіти і бути тісно пов'язаними з її якісним станом. Такі показники повинні будуватися на єдиній концептуальній основі, об'єднуватися єдиним банком даних у рамках інформаційної системи і співвідноситися з міжнародними нормативами.

У міжнародній системі показників освіти використовують дві групи характеристик кожного (кількісного та якісного) рівня освіти.

Перша група – показники, які характеризують мережу освіти, та показники, які характеризують досягнутий населенням рівень освіти і доступ населення до професійної діяльності.

Друга група представлена такими показниками:

- коефіцієнт охоплення освітою певного рівня населення відповідної вікової групи;
- коефіцієнт писемності населення;
- рівень освіти населення;
- середня тривалість терміну навчання тощо.

Найбільш вагомими індикаторами освітнього рівня є показники, що характеризують охоплення населення різними ступенями освіти та досягнутий рівень освіти: охоплення дітей 3-х – 6-ти річного віку дошкільними закладами, охоплення дітей 6-ти – 9-тирічного віку початковою освітою, охоплення підлітків 10-ти – 14-тирічного віку базовою середньою освітою, охоплення юнаків 15-ти – 19-тирічного віку повною середньою освітою, чисельність студентів, середня тривалість навчання та інші. Показник досягнутого рівня освіти має дві складові: частку писемного дорослого населення (віком понад 24 роки) і частку учнів початкових, середніх та вищих навчальних закладів серед населення віком до 24 років.

За сучасних умов велике значення надається якості вищої, зокрема університетської освіти. У цьому контексті надзвичайно важливо виокремити соціальні показники, за якими вищий навчальний заклад може відноситися до сучасного університету, діяльність якого ґрунтується на поєднанні наукової та навчально-виховної діяльності та принципах автономії.

До таких показників, перш за все, слід віднести наступні:

- частка бюджету університету, що витрачається на фінансування науково-дослідної роботи (НДР);
- частка спеціальностей, за якими університет веде підготовку магістрів, а також готує науковців – кандидатів та докторів наук;
- узгодженість діяльності навчального закладу з інтересами роботодавців та попиту ринку праці;
- забезпечення безперервної освіти як послідовних освітніх етапів протягом всього життя людини, що має втілюватися у таких організаційних формах, як професійна орієнтація школярів, сприяння їхнім науковим пошукам, консультування абітурієнтів, наявність свого ліцею, школи, розгалужена система підвищення кваліфікації тощо;
- міжнародне та державне визнання навчального закладу (у тому числі місце університету у рейтингах, отримані звання, нагороди та інші досягнення);
- міжнародне співробітництво (наприклад, участь у міжнародних освітніх проєктах, у діяльності університетських консорціумів);
- ефективна система забезпечення якості освіти як інноваційна діяльність з управління, моніторингу та підвищення якості освіти в навчальному закладі.

Важливим показником є компетентність випускників. Вона розглядається як результат, продукт діяльності освітнього закладу, як конкурентоспроможний товар на ринку праці, як складова формування репутації вищого навчального закладу. Сьогодні найкращим свідченням ефективності роботи вишів є практична цінність та відповідність освітніх послуг потребам ринку праці, а показники наукової діяльності і впливу на громадське життя відходять на другий план. Роботодавці відчують потребу в прикладних знаннях випускників, тоді як ВНЗ зосереджуються на їхній теоретичній підготовці.

На думку роботодавців, найважливіші якості молодих фахівців – це практично-професійні навички, уміння вирішувати проблемні ситуації та досвід роботи з клієнтами. Саме з цим випускники повинні приходити на перше місце роботи, саме ці показники, з погляду роботодавців, визначають якість отриману

маної вихованцями вишів освіти. Зазначене вище вимагає вирішення проблеми трансформації вимог бізнесу у програми навчання, що дозволить випускникам отримати як необхідні знання, так і практичні навички.

Державне управління якості освіти не може бути ефективним без врахування об'єктивних та суб'єктивних чинників її актуалізації. Під об'єктивними чинниками розвитку освіти та її якості мається на увазі стан суспільства в цілому та його окремих сфер: економіки, політики, культури тощо. Ситуація у цих сферах так чи інакше впливає на стан і розвиток вітчизняної вищої освіти. Окрім того, політичні та економічні процеси, що відбуваються в нашій країні, багато в чому зумовлюють освітні цінності сучасної молодої людини, місце освіти у системі її ціннісних орієнтацій, мотивацію отримання вищої освіти, її уявлення про якісну освіту тощо [4, с. 318].

До суб'єктивних чинників розвитку освіти та підвищення її якості перш за все треба віднести педагогічну майстерність шкільного вчителя та вузівського викладача. Проте, на наш погляд, сьогодні формуванню педагогічної майстерності як шкільних учителів, так і викладачів вищої школи не приділяється достатньої уваги. Більшість із них має поверхнєве уявлення про педагогічні технології, не володіє системними знаннями й уміннями щодо їхнього використання у навчально-виховному процесі. Тому не випадково педагоги часто ототожнюють педагогічні технології із певними методами чи формами навчання. Наші багаторічні спостереження за викладацькими практиками колеґ свідчать про те, що, як правило, вони обмежуються відтворенням давно існуючих, традиційних методів викладання, не вдаючись до застосування новітніх освітніх технологій, у тому числі інформаційних. І хоча у багатьох українських вишах уже давно започатковано різноманітні форми

навчання викладачів інноваційним засобом викладання, інформаційним освітнім технологіям тощо, опанування ними, а, головне, використання у практичній діяльності залежить не лише від суб'єктивних чинників, тобто від бажання та вміння педагогічного складу застосовувати ці технології у своїй повсякденній роботі. Велике значення мають об'єктивні чинники, а саме брак коштів для озброєння вищих навчальних закладів комп'ютерною технікою, підключення їх до мережі Інтернет тощо. Про яку якість освіти можна говорити, коли у багатьох вишах немає не тільки комп'ютерного обладнання, але й, скажімо, реактивів, необхідних для підготовки майбутніх хіміків, чи устаткування, потрібного для фахового навчання майбутніх фізиків і т.д. У цьому контексті зазначимо, що управлінська складова забезпечення якості освіти має полягати не лише у безкінечних циркулярах Міністерства освіти і науки України та інших органів управління освітою, а у реальній допомозі (у тому числі матеріальній) держави вищим навчальним закладам.

Підсумовуючи, зауважимо, що використання представлених нами вище критеріїв та показників якості освіти забезпечать можливість більш повного розкриття актуального стану і тенденцій розвитку вітчизняної освіти, допоможуть діагностувати основні конфліктні зони в освітньому просторі, а також у взаємодії освіти з іншими соціальними інститутами. На цій основі повинно здійснюватися формування більш ефективної політики у сфері державного управління освітою у напрямі підвищення її якості. Важливість спрямування зусиль органів управління на забезпечення якості освіти зумовлюється тим, що лише якісна освіта може стати запорукою особистісного та суспільного розвитку, руху нашої країни до суспільства знань як магістрального руху розвитку людства.

Література

1. Гансова Е. Сучасна соціальна та гуманітарна політика в контексті соціологічної науки : [навчальний посібник] / Е. Гансова. – Одеса : Видавництво ОФ УАДУ, 2000. – 68 с.
2. Чемерис А. Оцінка ефективності державного управління / А. Чемерис // Актуальні проблеми державного управління : [зб. наук. пр. в 2-х ч. Ч. 1]. – Х. Вид-во ХарРІ НАДУ, 2002. – № 2 (13). – С. 132 – 136.
3. Приходченко Л. Зарубіжний досвід оцінювання ефективності державного управління / Л. Приходченко // Актуальні проблеми державного управління : [зб. наук. пр.]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 2 (30). – С. 63 – 69.
4. Садрицька С. В. Критерії якості вищої освіти в уявленні студентської молоді / С. В. Садрицька // Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей : [тези доповідей учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – С. 318.